

Maksay Albert

1897–1971

Maksay Albert a kolozsvári Református Theológiai Fakultás harmadik nemzedékének tagja, Kenessey Béla, ifj. Bartók György után az újszövetségi írásmagyarázat és biblika-teológia professzora. Megbízatását 1927 szeptemberétől 1959. december 1-ig tölti be. Több mint három évtizedes tanári szolgálata meghatározó volt mind az erdélyi református lelkészképzés, mind a hazai protestáns teológiai tudományosság szempontjából. A humanista, ill. reformátori hagyományokra épült teológiai oktatásunk célkitűzéseit teszi magáévá, amikor tanári székfoglaló beszédében elkötelezi magát a biblikus irányzatú írásmagyarázat gyakorlására. Hosszú professzori munkássága idején végigmagyarázta az Újszövetség minden könyvét. Az erdélyi teológiai könyvkiadás mostoha körülményei között azonban kurzusként tartott írásmagyarázatai közül csak néhány látott napvilágot. Ez a tény indokolja, hogy exegetikai munkásságának még nem történt meg az átfogó feldolgozása. Ebben az irányban figyelemreméltó Nagy Albert tanítványomnak a próbálkozása, aki az 1985-ben benyújtott szakvizsgadolgozata keretében kívánta

felvázolni Maksay életét és teológiai tevékenységét. E kéziratban levő tanulmány főleg életrajzi vonatkozásban jelent hézagpótló anyagot, melyet jelen dolgozatban felhasználók.

E bevezető rendjén megjegyzem, hogy nincs szándékomban Maksay Albert költői, írói, lapszerkesztői, közírói tevékenységéről írni, mivel ez a feladat az irodalomtörténeszekre vár. Csupán arra vállalkozom, hogy e jubileumi kötet keretében nyomon kövessem életének és teológiai munkásságának útvonalát, eközben pedig feleletet keressek arra a kérdésre, melyet Tőkés István jellemrajzi emlékezésében így fogalmaz meg: „mit jelentett professzorsága a kimondottan hozzá kapcsolódó pedagógiai, didaktikai, valamint az általános teológiai tudományosság szempontjából?”¹

Ahhoz, hogy erre a kérdésre felelni tudjunk, az első részben fel kell elevenítenünk életútjának legfontosabb mozzanatait, hiszen egy teológus életműve nem választható el azoktól a lelki-szellemi hatásoktól, amelyek élete során érték.

I.

1897. június 7-én született Sopronban, egy erdélyi származású, középosztálybeli családban. Apja Maksay Ferenc postai tisztviselő, akit Kolozsvárra helyeznek 1903-ban. Erdély fővárosa nagyszerű lehetőséget nyújtott az értelmiségi pályára szánt gyermekek taníttatására. A kincses város nemcsak egyetemi és felsőoktatási intézményekkel büszkélkedett, hanem több évszázados múlttal bíró református, unitárius és római katolikus főgimnáziummal is. Maksay Ferenc számára kézenfekvő volt, hogy Albert nevű fiát az Apáczai Csere János által alapított Református Kollégiumba írassa be. A Farkas utcai Ókollégium és a Petőfi utcai Újkollégium olyan szellemi, hitbeli bölcsőt biztosított számára, mely meghatározó volt egész életére. Az Ókollégium homlokzatán olvasható felirat azt a pedagógiai célkitűzést tükrözte, melyre az ősi tanintézet nevelni kívánta növendékeit: *Litteris et Pietatii Sacrum*. A Kollégium tanárai valóban felkeltették benne a tudomány szeretetét és a kegyesség, az Isten iránti félelem szent lángját. Az elemi és a gimnáziumi osztályok elvégzése után, 1915. június havában érettségizik jeles eredménnyel. Közben 12 éves korában meghal édesapja. Diákéveiről így emlékezik később: „Jó tanuló voltam, tandíjmentességet és segélyeket élveztem, ennyivel is könnyítettem édesanyám nehéz anyagi helyzetén.”² Különösen a Kollégium neves igazgatója, Kovács Dezső vette pártfogásába, aki felvette az árván maradt kisdíák gondját. Később így emlékezik e nemeslelkű férfiúról: „...meglátta a szegénységet, bajokat, a létért való küzdelem nehéz gondjait.” Szellemi vonatkozásban Csengeri János tanár úr hatása a legmaradandóbb az ifjú Maksay fejlődésében: ő vezeti be a klasszikus nyelvek ismeretébe, tőle kapta az első indítást a görög nyelv elmélyült tanulmányozására.

Az érettségi után először a medicina felé fordul. 1915 szeptemberében beiratkozik a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Orvostudományi Fakultására. Az előadások látogatását azonban hamar meg kell szakítania. Az egyetem padjaiból a harctérre szállították mint sorköteles ifjút. Ezredével az olasz frontra vezényelik, ahol többször életveszélyes ütközetekben vesz részt. Háborús élményeiről az *Idegen partok* című könyvében emlékezik meg. Az érzékeny lelkű studens személyes tapasztalatai alapján ismeri fel a háború abszurditását. Ebben az írásában beszéli el azt az esetet, amikor egy későbbi amerikai teológus barátja ellen harcolt, aki elmondta, hogy az ütközet előtt ők is Isten segítségéért imádkoztak a győzelem érdekében. Kétévi harctéri szolgálat után leszerelik mint sebesült katonatisztet. Naplójában elégtétellel jegyzi meg, hogy úgy küzdötté végig az első világháborút, hogy pisztolyát egyszer sem vette igénybe.

Hazatérve Kolozsvárra, 1920 februárjában beiratkozik a Református Theológiai Fakultásra. A négyévi tanulmányi kötelezettségnek három év alatt tett eleget. Közben a Theológiai Fakultás

¹ RSZ 1971. 387.

² Dávid Gyula: *Búcsúbeszéd*. RSZ 1971. 386–187.

³ Fülöp G. Dénes: *Elfelejtett életút, a walkerburgi tanító*. Korunk 1971. 1603.

mellett felállított Tanárképző Intézetben elvégez két félévet. Érdeklődése elsősorban az újszövetségi irodalomtörténet, vallástörténet és írásmagyarázat felé fordul. Ezekben az években a bibliai tudományokat a neves orientalista, bibliafordító és exegeta Kecskeméthy István adta elő (ifj. Bartók György távozása után ő látta el az újszövetségi tanszék óráit is). A vallástörténeti iskola kiváló és elkötelezett professzora mély hatást gyakorolt Maksayra. A történetkritikai módszer alkalmazásával Kecskeméthy óráin találkozott először. A nagy tudású professzor történeti látásmódja Istenben bízó, Krisztusnak engedelmességgel személyes kegyességgel párosult. A fogékony hallgatók felismerték bibliaóráin Isten történelemformáló erejét, de ugyanakkor megéreztek az evangéliumi üzenet felszabadító örömét is.

Az első világháború után előállott lelkészihiány megkövetelte, hogy a teológiai hallgatók kiegészítő segédlelkészi szolgálatot vállaljanak az erdélyi gyülekezetekben. Ennek a szükséghelyzetnek, illetve egyházi megbízatásnak engedve megy Maksay egy-egy félévre a kolozsvár-hidelvei és az újtordai eklézsiákba 1921–22-ben. Mindkét gyülekezetben odaadó, buzgó szolgálatot végez a parókus lelkészek bizonyossága szerint. A segédlelkészi vizsgát 1922-ben, a második lelkészképesítő vizsgát 1923-ban teszi le jeles eredménnyel.

A jeles előmenetelű hallgató diákévei alatt ifjúsági elnöki tisztséget tölt be. Rátermettségére azonban az egyház vezetői is felfigyeltek. Nagy Károly püspök előbb titkári teendővel bízza meg a Püspöki Hivatalban 1922 júliusában, majd egy év múlva engedélyezi, hogy ösztöndíjas hallgatóként az Amerikai Egyesült Államokban folytassa tanulmányait a Luisville-i Presbiteriánus Theológiai Szemináriumban. A tanulóévek után a vándorévek következnek a szépreményű Maksay életében. Két évet töltött az Amerikai Egyesült Államokban. A peregrinus ifjú számára ez az idő a felkészülés, az elmélyült tanulmányozás ideje volt, de egyben az Újvilágban való tájékozódásnak, az első világháború utáni amerikai egyházi élet megismerésének nagyszerű alkalmá is. Luisville-ben 1924-ben teológiai baccalaureatusi diplomát szerez. A következő két félévet a Chicagói McCormick Theológiai Szemináriumban tölti.

A teológiai előadásokkal párhuzamosan a neves egyptológus Henry Breasted óráit is látogatta. Az 1924/25-ös tanév második szemeszterét a Pittsburghi Western Presbiteriánus Theológián végzi el, ahol elnyeri a „Master of Sacred Theology” fokozatot a *The Scriptural Idea of Immortality* című dolgozata alapján. Az amerikai teológiai irányzatokról írja *Modernizmus és fundamentalizmus* című tanulmányát, melyet a Református Szemle közöl 1925-ben.⁴

A vándorévek után Maksay Albert életében a mesterévek következnek. Hazatérése után a Kolozsvári Református Theológiai Fakultás Elöljárósága meghívja a Mátyás Ernő Sárospatakra való távozása által megüresedett újszövetségi katedrára helyettes tanári minőségben. 1925 őszén kezdi meg tevékenységét abban az intézetben, ahol három évvel azelőtt még diák volt. Az újszövetségi görög nyelv tanítása mellett átveszi a bevezetés az újtestamentumi írásmagyarázatba és a bibliai teológia tárgyainak előadását. Mint kezdő nevelőt megbízzák, hogy lássa el az internátusi-konviktusi felügyelő tanár teendőit. Kiváló nyelvtudása, alapos teológiai ismeretei, széles körű tájékozottsága mind olyan adottságok, melyeknek segítségével meg tudja állni helyét a nagy elődök katedráján.

1927 júniusában a Fakultás tanári kara Maksay végleges meghívása mellett dönt. Az egykori jegyzőkönyv szerint: „két év alatt arról győzte meg a Fakultás előljáróságát, hogy benne a fakultás olyan professzort nyer, aki minden tekintetben megfelel a hozzá fűződő várakozásoknak és a fakultás nemes tradíciójának”.⁵

1927 októberében tartja tanári székfoglaló beszédét az évmegnyitó ünnepélyen Nagy Géza historikus tanártársával együtt. Maksay megindult szívvel köszöni meg az Egyházkerület és Fakultás előljáróságának a kitüntető bizalmat: „Legyen szabad lefelől is igaz hálámnak és köszönetemnek adnom kifejezést azért a megtisztelő és kitüntető bizalomért, amely a meghívásban velem szemben megnyilvánult. Önmagamban nagyon kevés olyan képességet és érdemet

⁴ RSZ 1925. 236.

⁵ Igazgatótanácsi jegyzőkönyv 610/1927.

tudok felfedezni, ami hivatásom nagyszabású és hatalmas célú eszményeihez igazán méltó volna... semmi más magyarázatban nem nyugodhatom meg, mint abban, hogy Isten az én igénytelen, jelentéktelen és erőtelen munkám parányi méretei között is módot tud és alkalmat akar nyújtani arra, hogy a maga fenségét, dicsőségét és nagyságát annál szembeötlőbbé és kimagaslóbbá tegye.”⁶

Teológiai tanári feladatainak ellátása mellett bekapcsolódik az egyházi közéletbe is. Előadásokat tart az Erdélyi Református Egyházkerület által szervezett nagyheteken: a brassói nagyhéten (1927. szeptember) *A lelki egyház képe az Újszövetségben*, a tordai nagyhéten (1928. szeptember) *A predestináció a Szentírásban*, az enyedi nagyhéten *Az exegézis problémái* címmel.

Maksay azonban nemcsak teológiai előadásokkal szolgálta a megújulás útját kereső református egyházunkat, hanem az írott szó eszközével is. Kezdetben ő szerkesztette a Kálvinista Világ című lapot, mely Az Út című folyóirat mellékleteként jelent meg. E szerkesztői munkát két éven keresztül végzi (1927–28). 1928-ban megalakul az Erdélyi Református Nőszövetség, melynek lapját, a Református Családot 1929-től 1945-ig szerkeszti. Kisebb cikkek és igemagyarázatok közlése mellett nagyobb lélegzetű tanulmányokkal is jelentkezik Az Út c. folyóiratban, illetve a Kecskeméthy Emlékkönyvben: *Szociális tanulások az Újszövetségben, Lelki Egyház, A Szentírás eredeti nyelvei a teológiai tudományban* (1936).

A két világháború közötti időszakban – 1927–1937 között – több ökumenikus konferencián vesz részt az Erdélyi Református Egyházkerület megbízásából. Ökumenikus tevékenységét Dávid Gyula így jellemzi igen találó módon: „Maksay Albert úttörő theologusa volt az ökumenikus mozgalomnak. Erre nemcsak kivételes nyelvismerete, hanem az ökumené eszméjébe és céljába lelkiileg beleilleszkedő keresztyén meggyőződése tette őt alkalmassá.” 1927-ben Imre Lajossal képviseli Egyházunkat a presbiteri szervezetű református egyházak budapesti ülésén. 1928-ban Hágában részt vesz a Református Világszövetség konferenciáján. 1929-ben Bostonban, majd 1933-ban Belfastban képviseli Református Egyházunkat. Néhány évvel később, 1937-ben részt vesz az oxfordi (Life and Work) és az edinburghi (Faith and Order) tanácskozásokon. Ökumenikus szolgálata által sikerült bekapcsolnia Erdélyi Református Egyházunkat az egyetemes egyház életébe. Mint az egyházak egységtörekvéseinek, nemzetközi találkozóknak jó ismerője vezeti a Református Szemle „Az egyetemes egyház” rovatát az 1945–1948 közötti években.

Maksay Albert sokoldalúságára jellemző, hogy a negyvenes években Kolozsvárra visszaköltözött Ferenc József Tudományegyetemen bölcsészeti abszolutóriumot szerez 1942–1943-ban. Ebben az időben más tanártársaival együtt órákat is vállal az egyetem bölcsészeti karán. Tavasz Sándor filozófiai, Imre Lajos pedagógiai, Maksay Albert pedig angol nyelvi előadásokat tart. Közben a második világháború keleti fronteseményei Kolozsvárra és környékére tevődnek át. 1944. június másodikán a visszavonuló német csapatok lebombázzák a vasútállomást és a hidelvei városrészt. 1944. október 23-án az orosz csapatok bevonulnak Erdély fővárosába. Maksay családjával együtt Budapestre menekül, ahol átvészeli a hat hónapig tartó ostromot. Ez idő alatt Ravasz László püspök nyújt neki menedéket és egyben szolgálati lehetőséget. A férfikorra teljében levő Maksay újra találkozik a háború borzalmaival, embertelenségével. Érzékeny lelkét összetörik az „apokaliptikus” jelleget öltő események. Ravasz püspök volt az, aki kivette ebből a hullámvölgyből és megmutatta neki az újrakezdés irányát. Az ő biztatására tér haza Kolozsvárra 1945 nyarán és folytatja tanári működését a Teológiai Fakultáson. Ezekben az években írja *A két Thesszalonikai levél* magyarázatát, melynek alapján 1948. december 22-én a debreceni Tisza István Egyetem Hittudományi Karán elnyeri a teológiai doktori címet.

1949-ben részt vett a Kolozsvári Református Theologia újrászervezésében, melynek első rektora és a református tagozat dékánja volt. Mint a Protestáns Theológiai Intézet első elöljárója, „sok bölcsességgel, a kormányzás adományával megáldva, alapos hozzáértéssel és felelősséggel, szelíd, alázatos természetéből és mély keresztyén hitéből táplálkozó kifogyhatatlan türelemmel

⁶ Értésítő 1927/28. 1.

⁷ *Bücsűbeszéd*. RSZ 1971. 386–387.

indította el a kétnyelvű és háromfelekezeti Intézet működését, és biztosította eredményes működését”.⁸ Egyik kedves tanítványa vallomása szerint: „Mély Krisztus-hitéből fakadó, ma már legendás nyugalma mindig egyensúlyt tudott teremteni válságos helyzetekben, és kompromisszumkészsége és -képessége szinte csodákat művelt.”⁹

Igazgatói teendői mellett azonban nem hanyagolta el tanári kötelességét, nevelői feladatát, szakjának tudományos igényű művelését. Egykori tanítványai nem csak választékos, elegáns előadásmódjáért szerették, hanem elsősorban azért, mert mindig az evangélium központjára mutatott, valamint azért, mert előadásain megláttatta az újszövetségi könyvek nagy összefüggéseit, legfontosabb súlypontjait. A negyedéves hallgató olyan biblika-teológiai látásmódot, írásmagyarázati alapelveket, irodalomtörténeti ismereteket vitt magával, melyeknek segítségével avatott módon láthatta el igehirdetői, igemagyarázó feladatát a gyülekezeti szolgálatban. Maksay azonban nemcsak az igehirdetői szolgálatra készítette fel diákjait, hanem az újszövetségi szaktárgyak elmélyült művelésére is. Fogékony tanítványainak megmutatta a diszciplína keretében megoldásra váró feladatokat, a kutatási területeket, de egyben a problémák tudományos megközelítési módját is. Így indította el teológiai kutatói pályáján Tőkés Istvánt, Horváth Istvánt, Varga Lászlót, Széles Máriát, Kozma Zsoltot, Nagy Zoltánt, Nagy Lászlót.

Nevelői tevékenységének titkát Tőkés István abban látja meg, hogy tanítványai előtt feltárta a khrisztosz újszövetségi görög szó jelentését. „Megtanultuk tőle, hogy elsősorban maga Isten a khrisztosz, de parancs szerint nekünk is ilyeneknek, azaz egymás számára használhatóknak, alkalmasaknak, elfogadhatóknak, barátságosaknak, az együtt járásra és élésre nézve megfelelőeknek kell lennünk. De minden professzori magyarázatánál célravezetőbb exegézise a khrisztosz szónak maga az az élet, amelyet hordoz a Maksay Albert név. Valóban khrisztosz volt, azaz minden igyekezetével Krisztus-tanítvány. Úgy akart élni, hogy mások számára ne jelentsen akadályt, nehézséget, zavart, összeférhetlenséget se szellemiekben, se lelkiekben, se anyagiakban, se egyebekben. Ez a tartalom volt az ő tudatos és tudatalatti értelme. Ez öltözött bele nála a szelídség soha el nem koptatott ruhájába.”¹⁰

Maksay nevelői munkájáról egy másik tanítványa így ír: „A teológia tudományát nem önmagáért, hanem mindig az egyházban, az egyház építésére művelte. Mindig világosan látta maga előtt a célt: pásztorokat nevelni. Ezt csak úgy tudta végezni, hogy maga is mindig pásztor volt tanítványainak. Ebben a szemléletben teljesen egységes volt az a tanári kar, mely talán éppen azért »nagy«...¹¹ mert a tudományt és pásztori-nevelő munkát úgy tudta egyesíteni, hogy annak hatására a hallgatók a szó legtisztább értelmében lekipásztorokká érjenek.”¹²

Gazdag teológiai kutatásának, ill. exegetikai fáradozásának eredményeit csak részben tudta közreadni az 1950-es években. Ezek közül a legjelentősebb *A Zsidókhöz írott levél gyakorlati magyarázata*,¹³ *Mt 5,17–48 magyarázata*,¹⁴ *A Kánon kérdései*,¹⁵ *A Qumrán völgy barlangjaiban talált régi héber kézirat-tekercek*. Kéziratban maradt igemagyarázatai közül halála után húsz évre jelent meg *Pál apostol Rómabeliekhez írott levelének magyarázata*.¹⁶ Igehirdetéseit, prédikációvázlatait szintén a Református Szemle, illetőleg az 1990 után induló Igehirdető c. folyóirat adja közre.

Az 1959–60-as iskolai évet még megkezdte, de csak két hónapot taníthatott, mert külső nyomásra 1959. december 1-én nyugdíjazták. E dolgozat írója abban a szerencsés helyzetben volt, hogy mint elsőéves teológus a nagynevű professzortól tanulta a görög alfabétát. Most is emlék-

⁸ Dávid Gyula, uo.

⁹ Nagy László: *Előszó*. Maksay A.: *Pál Apostol Rómabeliekhez írott levelének magyarázata*. Szemle Füzetek 6. szám. 5–7.

¹⁰ Tőkés István: *Maksay Albert. Jellemrajzi emlékezés*. RSZ 1971. 387–393.

¹¹ RefEgyh 1971. 282.

¹² Folytatásokban RSZ 1953–55.

¹³ RSZ 1966. 244.

¹⁴ RSZ 1965. 315.

¹⁵ RSZ 1957. 244.

¹⁶ Szemle Füzetek 6. Kolozsvár 1991.

szem arra az órára, amikor gyöngybetűivel felírta a táblára görög nyelven: „EGO EIMI HÉ HÉDOSZ KAI HÉ ALÉTHEIA KAI HÉ DZÓÉ” – „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (János 14,6). Ebben az egy mondatban összegezte harmincéves bibliai kutatói munkájának summáját. Ezt kívánta átadni örökségül az új nemzedéknek, utolsó tanítványainak. Arca sugárzott az örömtől, mert felismerte a Jézus Krisztusban kijelentett igazságot, és boldog volt, hogy erről vallást tehetett. Ezt az evangéliumi örömet, ezt a Krisztustól nyert boldogságot nem tudta semmi elhomályosítani, még az ötvenes évek komor felhői sem. Ezzel a lelki örömezzel tudott nyugdíjazása után szolgálni tanítványai szószóké, vagy előadást tartani lelkészértekezleti közösségek előtt. Az utolsó nagy témája a Mithrász-kultusz vallástörténeti elemzése volt. A műélvezők szenvedélyével izlelgette az érdekes teológiai kérdést. Jegyzetanyagát, gyűjtésének eredményeit azonban már nem tudta végső formába önteni. A befejezetlen tanulmány megírása a kései tanítványokra vár.

Maksay Albert szellemi portréja hiányos maradna, ha nem tennénk említést szépirodalmi, költői, műfordítói tevékenységéről. Versei először egy önálló kötetben jelennek meg 1927-ben, mely *A csend dalai* címet viseli. Észak-amerikai utazásainak, élményeinek az irodalmi lecsapódását az *Idegen partok felé* című könyvében tárja az olvasók elé (1935). Versei szívesen olvasott csemegéi a Pásztortűz, a Helikon és a Református Család című folyóiratok előfizetőinek. A Kriterion Könyvkiadó gondozásában megjelent *Az Erdélyi Helikon költői* (1928–44) című gyűjteményes kötet közli néhány versét és műfordítását (1973). Szükséges megemlíteni, hogy értékes elemzést írt Kőrösi Csoma Sándor tibettudományi munkásságáról (*Erdélyi csillagok*, 1935). 1946-ban a Romániai Írószövetség tagjává választották.

1971. június 22-én hunyt el 75. életévében. „Hazaköltözése olyan volt, mint egész lénye: zokszó nélküli, szelíd és haláltusától mentes ráhajlás a kegyelem Ura keblére” (Tőkés István).

Koporsója felett tanártársa, Nagy András hirdette a vigasztalás Igéjét a 119. zsoltár 162. verse alapján: „Gyönyörködöm a te beszédedben, mint aki nagy nyereséget talált.”

II.

Maksay életútjának felvázolása után térjünk rá teológiai munkásságának tárgyalására. Ebben a részben arra a kérdésre szeretnénk felelni, melyet a bevezetőben így fogalmaztunk meg: „mit jelentett professzorsága ... az általános teológiai tudományosság szempontjából?”

Erre a kérdésre megjelent írásai, ill. kéziratban maradt írásmagyarázatai alapján kívánunk feleletet adni. Maksay teológiai gondolkozásában, biblika-teológiai látásmódjában bizonyos fejlődést észlelünk. A fiatalon katedrúra lépő professzor a húszas, harmincas években a vallástörténeti alapon álló exegetikai hagyományt képviseli. Ez a történetkritikai szemléletmód az „Ige teológiájának” a hatására az ötvenes években egyre inkább az Újszövetség örök üzenetét kereső teológiai Krisztus-központú látássá változik.

Kövessük nyomon ezt a fejlődési folyamatot teológiai írásai alapján. Amint fentebb említettük, 1927. október 2-án tartja tanári székfoglaló beszédét *Az Újszövetség jelentése a mai kereszténységre nézve* címmel. Ebben az ünnepi orációban arra a kérdésre kíván feleletet adni, hogy milyen időszerűsége van a XX. században élő ember számára az Újszövetség könyveinek. E nyilvános előadás kerete azonban lehetőséget ad Maksaynak arra, hogy az akadémiai hagyományokhoz igazodva, olyan célkitűzést vázoljon fel, mely meghatározza egész tanítói tevékenységét. Az írásmagyarázó elsőrendű kötelessége véleménye szerint: „az Újszövetségben foglalt isteni kijelentés előtt való meghódolás”.¹⁷ Ezzel az ünnepélyes vallomással Maksay elkötelezte magát azon biblikus irányzatú írásmagyarázat gyakorlására, mely a kolozsvári református teológia exegétáit jellemezte (Kecskeméthy István, Kenessey Béla). Az exegéta alapállásának megjelölése után meghatározza az Isten Igéjével fáradozó teológus célkitűzését: „A cél, s ebben min-

¹⁷ Értésítő 1927/28. 2.

den kálvinista theologusnak egyet kell értenie, Isten dicsősége.”¹⁸ Az exegéta nem emberi fölény-nyel, hanem levetett saruval áll meg Isten kijelentett Igéje előtt, és minden emberi módszert, ismeretet, tudományt, tant és gyakorlatot eszköznek tekint az Ige igazságának a feltárása érdekében. Véleménye szerint a történetkritikai módszer alkalmazásának az egyetlen célja az lehet, hogy „megmutassa az Újszövetség örökkévaló becsét”. Az írásmagyarázó feladata, meggyőződése szerint, a következő: megkeresni a kijelentés emberi, történeti, mulandó formái között az isteni tartalmat. „Mert Isten kijelentése, a testté lett Logos több mindennél. Több még az Újszövetség huszonkét könyvéénél is – ennél fogva több az egész keresztyénség kétezzer éves történeténél és minden dogmájánál is.”¹⁹

A címben felvetett kérdésre Maksay a reformatori hagyomány szellemében válaszol: „Az Újszövetség megéreztetni velünk, hogy a kijelentés felénk fordított arculata nem egy merev, egy kövé dermedt befejezettség, hanem egy élő, állandó folyamat, processzus. Úgy, hogy nem elég csak a kijelentés finalitását meglátni, hanem meg kell érezni, hogy míg maga a kijelentés végleges, befejezett, teljes, örökkévaló egész, addig a kijelentésvétel mindig tart és sohasem szűnik meg, amíg Isten üdvterve befejezést nem nyert az egész mindenségben.”²⁰ Íme a *revelatio continua* elve, mely kimondja, hogy a Szentírásban adott örökérvényű kijelentés a mindenkori gyülekezetben folytatódik az igehirdetők bizonyágtételében, akik az élő Igéről, Jézus Krisztusról mindig úgy prédikálnak, hogy szem előtt tartják az eklézsia élethelyzetét, sajátos kérdéseit.

Teológiai történeti szempontból Maksay legjelentősebb írása 1931-ben jelenik meg *Az exegézis problémái* címmel. A mintegy harmincoldalas tanulmány a „Dolgozatok a református teológiai tudomány köréből” című sorozat keretében lát napvilágot, melyet a kolozsvári Theológiai Fakultás tanárai adtak ki. A sorozat szerkesztőinek kitűzött célja az, hogy a „Dolgozatok” eszközével közvetítse az evangélium igazságát a megújuló teológiai tudomány által a megújuló anyaszentegyház számára. Fakultásunk tanárai tisztán látták maguk előtt azt a feladatot, melyet a teológiai tudománynak be kell töltenie az anyaszentegyházban. „A teológiai tudomány van arra hivatva, hogy folytonos kritika és folytonos revízió alatt tartsa az anyaszentegyház minden életmegnyilvánulását s öntudatos és magasan álló mértékeivel ítéletet mondjon afelett, ami van, s szakadatlanul a lelkek előtt tartsa azt, mitől elszakadtunk, s mit elvesztettünk, s azt is, amire törekednünk kell és amit meg kell nyernünk.” Az anyaszentegyház legfontosabb szolgálata az igehirdetés. A teológiának pedig az a kötelessége, hogy ezt az elsőrendű missziói feladatot elősegítse. Ezzel az imperativusszal minden teológiai tudományág művelői tisztában voltak. Így az írásmagyarázat szolgálatában álló teológusok is.

A tanulmány szerzője *Az exegézis problémái* címet viselő bevezető fejezetben először megjelöli fáradozásának a célját, majd körülírja azt a teológiai történeti helyzetet, melyben az írásmagyarázás kérdéseivel foglalkozó dolgozat megszületett. Maksay törekvése világos: megnevezni az exegézis alapkérdéseit és feleletet keresni ezen elvi hermeneutikai problémákra. Tehát nem a koronként felmerülő, ideig-óráig időszerűséggel bíró részletkérdésekkel kíván foglalkozni, hanem az exegézis alapproblémájával. „Az exegézis gyökérfeladata és minden részletmegoldásnál elsőrendű feladata nem lehet egyéb, mint buzgó törekvés arra, hogy a Szentírásban, az Ó- és Újtestamentum szövegében felismerje azt, ami Isten Igéje, s ha felismerte, akkor az Igét kiemelje abból a környezetből, ami az Igének csupán emberi tolmácsolása” (3.). Véleménye szerint ezt az alapfeladatot nem sikerült teljes mértékben megoldania a különböző évszázadok írásmagyarázóinak, de nem sikerült a „dialektika teologia” képviselőinek sem. Ezért az írásmagyarázat döntő kérdésének megoldásán fáradozó exegéta mindig csak a keresés útján halad. „Ennek a tanulmánynak a célja sem az, hogy kielégítő megoldást és megnyugtató feleletet adjon.” Magát a kérdést, az exegézis problematikáját szeretné tisztázni és arról áttekinthető, világos képet nyújtani.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 9.

²⁰ Uo.

Maksay együtt gondolkozásra, párbeszédre invitálja olvasóit. Nem kíván végleges megoldásokat megfogalmazni, egyedül járható utat kijelölni. Az exegeta nyíltsága, őszintesége szólal meg az első lapon, de egyben megmutatkozik alázata is, mellyel a Szentírás könyveihez közeledik. A dolgozat a keresés bélyegét hordja magán, nem ígér szilárd, kikristályosodott tételeket az olvasónak.

A bevezető további részében az exegeta dilemmájáról beszél. Ez a „dilemma” abból a teológiai történeti helyzetből adódott, mely választás elé állította az 1920–30-as évek írásmagyarázóit. Az exegezis történetében fordulópontot jelentett Karl Barth Római levél-magyarázata, mely 1919/20-ban jelent meg. Az „újreformátori teológia” legmarkánsabb képviselője szakítani kíván a XIX. században domináló történetkritikai írásmagyarázat elveivel. Barth meggyőződése szerint a vallástörténeti irányzat képviselői nem jutottak célhoz az Ige megértésének útján, mivel a bibliai szöveg történeti vizsgálata után nem vetették fel a döntő kérdést: mit üzen az Ige a mai olvasónak, mi a Szentírás központi mondanivalója? Erre a teológiai kérdésre kíván feleletet adni a svájci exegeta korszakalkotó kommentárjában.

Maksay, aki egyfelől a vallástörténeti iskola, másfelől a bibliai alapokhoz ragaszkodó történeti kálvinizmus emlőin nő fel, éles szemmel látja meg mind a történetkritikai, mind a dialektika-teológiai irányzat módszerei erőseit és hiányosságait. A két irányzat kritikai megítélésénél egy alapvető hermeneutikai kérdést vet fel: az írásmagyarázó objektív vagy szubjektív látószögéből közeledik-e a Biblia felé? A vallástörténeti iskola azáltal, hogy a Szentírás nyelvi, történeti oldalát kutatta, „túlságosan eltárgyasította a Szentírást ahhoz, hogy a szubjektív élménynek nagy szerepet juttatott volna”. E túlzott objektív látásmód pedig ahhoz a szélsőséges következtetéshez vezetett, hogy a bibliai vallás nem az isteni kijelentés, hanem emberi tényezők, történelmi körülmények, kultúrviszonyok hatására jött létre. A liberális teológia téves szemléletét a dialektika-teológia képviselői azáltal utasították el, hogy rámutattak a Biblia helyes olvasási módjára: „Az Ige kutatásánál az exegetának nem elég a technikai felkészültség és tudás birtokában lennie, hanem a Szentírás szavaiban megszólaló Szentléleknek kell engedelmessé válnia” (4.).

Ebben a helyzetben világosan felsejlik előtte a feladat: meg kell vizsgálni a vallástörténeti iskola örökségét, történeti eredményeit, el kell döntenit azt, hogy „mi bennük a Szent Lélek próbáját kiálló igazi érték és mi a műhelysalak”. Ugyanakkor felismeri azt is, hogy ha a dialektika-teológia útmutatását követve alárendeli magát a Szentlélek irányításának, akkor „nem képes definiálni azt, hogy az Ige megértésében mennyi befolyást tulajdoníthat a Szentléleknek és mennyit annak a hatásnak, melyet a Szentírás szövege azáltal vált ki belőle, hogy személyes helyzetében érinti őt” (4). Az exegeta dilemmáját véleménye szerint az a felismerés oldja fel, hogy a Szentírásban maga Jézus jön az ember felé. A megoldást kínáló személyes látásmódot egy bibliai képpel kívánja kifejezni: „A mai exegeta bizonytalan helyzete olyan, mint a hullámozó tenger, mely megnyílik az alatt, aki egészen saját tudományára támaszkodik. Csak az nem félhet az elsüllyedéstől, aki látja maga felé jönni Jézust. Jézus biztonsággal jár a hullámok felett, és kinyújtott kézzel közeledik felénk” (5). Más szóval az írásmagyarázó előtt csak akkor táruul fel a Szentírás szövegének igazi jelentése, ha nem csak a történész szemével, hanem a hívő ember szemével olvassa Isten Igéjét.

A bevezető fejezet után Maksay betekintést nyújt abba a hermeneutikai irodalomba, melynek segítségével útkereső fáradozása rendjén tájékozódott. Ennek a könyvészeti tájékoztatónak az alapján megállapíthatjuk, hogy a modern írásmagyarázat-tudomány legfontosabb angol, holland és német nyelvű alapműveit áttanulmányozta; mindezek mellett a klasszikus magyar szerzők munkáit is megismerte, mivel véleménye szerint a magyar református teológiai hagyományok ismerete nélkül nem lehet a kérdést a mai nemzedéknek megoldania. Íme néhány ezek közül a művek közül: Doeds: *Hermeneutik voor de Schriften des Nieuwen Verbond* (1869); E. Fascher: *Von Verstehen des Neuen Testament* (1930); F. W. Farrar: *History of Interpretation* (1886); Péczeli József: *A Szentírás helyes értelmére vezető rövid oktatás* (1792); Varga István: *Initia hermeneuticae sacrae* (1821).

Az exegezis nyílt kérdései című részben két problémát vet fel:

1. Mi a kritériuma a Szentírás-magyarítás helyességének?

2. Mi az exegézis közvetlen rendeltetése?

Az első kérdés megválaszolása rendjén először három klasszikus álláspontot utasít el: 1. Az exegézis igaz voltát az intézményes egyház dönti el (római katolikus válasz). 2. Az írásmagyarázónak a helyes utat a hívő lélek egyéni megérezése mutatja meg (humanizmus szellemét képviselő protestantizmus). 3. Az Ige tanulmányozása rendjén az exegétának a közszellemre kell figyelnie (Schleiermacher). Véleménye szerint ezek a kritériumok ma már nem érvényesülnek a bibliatudomány művelői körében. A Szentírás értelmezésének a helyességét a Szent Lélek mutatja meg. „A bizonyágtévő nem lehet más, mint a Szent Lélek... A nehézség az, hogy még nem akadt ember, aki a Szent Lélek határvonalait megjelölni vagy ismertetőjeleit definícióba foglalni képes lett volna” (7.) A probléma ezért nyitva marad.

A második kérdésre az exegéták egyértelműbb feleletet adnak: az igemagyarázónak először a szöveg eredetét, forrását kell megtalálnia; a tudomány eszközeivel ki kell mutatnia, hogy „Isten kijelentéséből milyen körülmények és milyen közlési formák folytán lett Szentírás”. Ezután következik a második feladat: a Szentírás eredeti jelentésének a megállapítása; eközben arra kell törekednie, hogy lehetőség szerint kimutassa azt, hogy „a Szentírás szövegében mi és mennyi maga az isteni Ige és mi az Igének csak a kerete”. Majd arra a kérdésre kell felelnie, hogy mi volt az Ige mondanivalója abban a korban, amelyben a szentírók írták. Végül az exegéta a tudományos módszerek segítségével leválaszt az Igéről mindent, ami történeti és emberi, hogy felismerje az örökérvényű Igét, „amely nem tűr emberi magyarázatot, mert Isten jelentette ki magát általa” (8.). Erről az Igéről Maksay a reformátorokkal együtt azt mondja: „Maga az Ige azonban már isteni szó, amely önmagát magyarázza és fejti meg” (5.).

Az *exegézis története dióhéjban* című fejezetben azt kívánja bemutatni, hogy az írásmagyarázók milyen mértékben tettek eleget a felsorolt célkitűzéseknek az egyháztörténelem egyes korszakaiban. Ugyanakkor azt is nyomon szeretné követni, hogy az évszázadok folyamán jelentkező egyes irányzatok milyen kérdésekkel foglalkoztak és miképpen oldották meg azokat. Maksay meggyőződése szerint a XX. századi kutató csak akkor találja meg az exegézis helyes útját, ha megismeri az előző nemzedékek hermeneutikai alapelveit és tudományos módszereit, hiszen a saját döntéseit csak az elődökkel folytatott párbeszéd által hozhatja meg.

A tanulmány terjedelme és kerete nem engedi meg számára, hogy részletesen bemutasson minden korszakot, minden fontosabb iskolát. Megelégszik azzal, hogy felvázolja az írásmagyarázás történetében jelentkező legfontosabb vonulatokat és azok legfontosabb jellemzőit. A harmincas években a magyar nyelvű olvasónak ez a bemutatás is nagy segítséget nyújtott, mégpedig két szempontból: a) lehetővé tette a tájékozódást az ifjú teológusnemzedék számára; b) támpontot adott a válsághelyzetben levő teológiának az exegézis helyes útjának megtalálására. A különböző írásmagyarázati műhelyek ismertetése rendjén a fiatal professzor rendkívüli éleslátásról és megbízható kritikai érzékről tesz bizonyosságot. Idézzük néhány találó megállapítását, melyek ezen kvalitásait igazolják.

„A reformatori exegézis a humanizmus alapvetésén látott munkához, s olyan eredményeket produkált, melyeket a következő évszázadok sem tudtak felülmúlni a hit igazságainak meglátása és feltárása tekintetében. Jóllehet a reformátorok tudományos készültségét és az általuk alkalmazott módszereket jóval túlhaladta az idő, exegézisük belső értékét, az Ige lényeges jelentésének megértését illetően, minden idők írásmagyarázóinak számára mintául szolgálhat” (9.).

Kálvinnal mint írásmagyarázóval részletesebben foglalkozik, mert úgy véli, hogy hermeneutikai princípiumai „iránymutatók” lehetnek az újabb kori disputákban. „Korához képest modern bibliakutató volt, szövegkritikai tanulmányokkal is foglalkozott, s ezen az alapon korrekciókat eszközölt Erazmus újszövetségi kiadásán. A Szentírásban Isten Igéjét látta, mert érezte, hogy a prófétákhoz és apostolokhoz Isten Lelke szólt, a Lélek készítette őket írásra, ennélfogva a Szentírásban foglalt Ige Istentől jött és igaz. A Szentírás szövege azonban csak eszköze a Szentléleknek, Szentlélektől csak az Ige tanítása származik, nem a szavak, amelyek ezt a tanítást hordozzák” (10.).

A genfi reformátor exegetikai módszeréről a következőket írja: „Filológiai pontossága és alaposága egyenesen meglepő volt. Elhárítva a kínálkozó allegóriai interpretálás lehetőségeit, a szöveg elsődleges értelme után kutatott, grammatikai és összehasonlító nyelvészeti alapon... Mindez azonban csak előkészületül szolgált nála, mert végül is nem a szavakat, hanem a gondolatokat és az elveket fejtette ki... A szentírási szöveg jelentését valóban olyan ihletett intuícióval tudta tolmácsolni, hogy ha a külső tudományos apparátus tekintetében azóta túl is haladt Kálvinnon a világ – az Ige jelentésének tolmácsolásában még senki nem múlta felül” (12.).

A *vallástörténeti* vizsgálódás szükségességéről és eredményeinek felhasználhatóságáról igen találó véleménye van: „...mindaddig, amíg az exegézis nyelvészeti, régészeti, történeti, lélektani előkészítő munkálatai folynak, erre a módszerre nemcsak elkerülhetetlenül szükség van, hanem egyenesen lehetetlen nélkülözni, de mihelyt a filológiai és történelmi előkészítés után a tulajdonképpeni theologia körébe lép be a kutatás, akkor már hibává válik, ha minden felfedezhető vagy csak éppen sejthető analógiát, ami a Szentírás egyes részei és a kívül eső világ között mutatkozik, a bibliai vallás megfellebbezhetetlen hitelű magyarázataként és végső forrása gyanánt tüntet fel a kutató...

A vallástörténeti paralelek a jó exegeta kezében elsőrendű munkaeszközök lehetnek, ha felhasználhatóságuk határait betartjuk, míg túlzásba vive, eltorzítják az exegézis tulajdonképpeni rendeltetését” (17.). Maksay, aki tanulóévei alatt ezen irányzat vonzáskörében élt, az 1920-as évek végén Barth Károly hatására meglátja e módszer egyoldalúságát. Ez a felismerés fordulópontot jelentett Maksay hermeneutikai szemléletmódjában, de egyben az erdélyi református exegézis történetében is.

A *diagnostika-teológia* írásmagyarázatát is kellő kritikával értékeli: „Az exegetikai módszerben Barth nem nyújt újat. A történetkritikai és vallástörténeti eredményeket felhasználja, mert elismeri, hogy szükséges »a történeti látás által betekinteni a Biblia szellemébe«, de nem bíbelődik az adatgyűjtés pepecselő munkájával... Építeni nyilvánvalóan vallástörténeti alapvetésre épít... túllép azonban rajtuk azzal, hogy az exegetikai eredményeket dogmatikailag megszüri s a maradandókat fémjelzi” (21–22.). Továbbmenve a bázeli exegeta művének elemzésén, a következő megállapítást teszi: „Barth dogmatika-exegetikai eljárása tehát mint sajátos reformátori theológiájának célkitűzését szolgáló korrektív eszköz indokolt, éppen a theologiai krízisre való tekintettel – ám mint exegetikai tudományos módszer, kérdésessé tehető. Luther szabálya – „Die Meinung aus der Schrift heraus nicht in die Schrift hinein lesen” – Barthenál nem érvényesül tisztán, mert ő előbb dogmatikus lett, csak a dogmatika gravitációs erejének az exegézis talajára való reakcióvá válása folytán vált utóbb részben exegetává is” (22–23.). Módszertani szempontból Maksay meglátja Barth írásmagyarázatának támadható pontjait, emellett azonban elismeri feltétlen pozitívumát is: „Barth a lényegyet közelíti meg, míg az összes többi theologiai irányok képviselői csak a perifériákon jártak.”

A különböző főbb irányzatok bemutatása, ill. jellemzése után levonja a következtetést: „Az írásmagyarázat története azt mutatja, hogy még nem volt olyan történelmileg bevált exegetikai methodus, melyre kimondhatnánk, hogy abszolút helyes. Ez a körülmény azonban nem ok az elcsüggedésre, mert az a magyarázat, hogy az Ige exegetikai megértése csak megközelítőleg lehetséges, éppen az Ige lényegéből és természetéből következik” (27.). Ezen összegezés után hangzik el most már Maksay részéről a döntő kérdés: „*Mi tehát az exegeta teendője?*” Erre a kérdésre így felel: „Az exegetának... lelkiismereti, tudományos kötelessége először is, hogy az exegézis történetében már képviselt összes írásmagyarázati eredményeket tanulmányozza s a legújabb időkig legmegbízhatóbbnak bizonyult módszerek, elméletek, föltevések és minden kétséget kizáró írásmagyarázati eredmények egybevetésével felülbírálja és selejtezze. Majd számba kell vennie az összes jelentésbeli lehetőségeket, akár régi, akár egészen új gondolatokként jelentkeznek azok, bár eközben vigyázni kell, nehogy az eredetiségre törekvés túlzásokra ragadjon, mert az exegetának nem az újdonságkeresés és eredetiség a fő kötelessége, hanem az Írás hű interpretálása. A különböző lehetőségeket dialektikailag kell mérlegelnie, s azután a legnagyobb óvatossággal megformálnia a végső véleményt, amely a vizsgált szentírási hely igazi

értelmét szólaltatja meg. De még ilyen megközelítés után sincsen kizárva az esetleges ingadozás" (29.).

Maksay tehát nem adott határozott feleletet arra, hogy melyik lesz az exegézis új iránya. Mint lehetőséget, a következő megoldást villantja fel: „az exegézis módszerül a vallástörténeti exegézist nem nélkülözhetjük mint eszközt és keretet, de abba szellemül bele kell vinnünk a dialektikai exegézis prófétizmusát mint tartalmat, mindenkor buzgón és kitartóan imádkozván, hogy a hiányokat, amelyek még fennmaradnak, a Szentlélek világossága egészítse ki és töltsé be" (30.).

Ezzel a megfontolt döntéssel meghatározza a XX. századi erdélyi református újszövetségi írásmagyarozatnak az útját. A történeti megértés, a teológiai kiaknázás és az Ige üzenetének egyetemes, ill. időszerű kifejtése lett mind Maksaynak, mind tanítványainak legfontosabb feladata az Újszövetség könyveinek helyes olvasása rendjén.

Az *Exegézis problémái* című tanulmányban az írásmagyarozás alapelveit tisztázta. Nézzük meg, hogy miként alkalmazta Maksay ezeket a hermeneutikai princípiumokat az Újszövetség könyveinek magyarozása rendjén. Vizsgálatunkat olyan jellegzetes exegetikai írásaira terjesztjük ki, melyek nyomtatásban, ill. kéziratban maradtak ránk.

Ezek sorában az első a *Máté evangéliumának magyarozata* 1–10. fejezet (kurzus, kézirat, 1935).

Az első evangélium exegézise során Maksay módszertani szempontból a történeti-kritikai elemzés lépéseit alkalmazza. Az egyes igeszakaszok magyarozatát mindig egy szinoptikus összehasonlítással kezdi. Néhány forrástörténeti, formatörténeti megjegyzés után rátér a perikopa jelentésének kifejtésére. Az egyes fogalmak, vallási képzetek, történeti események és személyiségek megvilágítása érdekében szótörténeti, kortörténeti, vallástörténeti tájékoztatást nyújt az olvasónak. Ezek a felvilágosítások azonban nem állják útját az igazi teológiai megértésnek, sokkal inkább elősegítik azt. Álljon előttünk itt egy jellegzetes idézet, melyben a Mt 4,17 mondanivalóját boncolgatja. „Ez a vers a Jézus igehirdetésének rövid összefoglalását tartalmazza. Jézus evangéliumának központi bizonyágtétele Isten országáról szól. Máté Isten országa helyett inkább a »mennyei országa« nevet használta, ami zsidó hatás, mert a zsidók kerülték Isten nevének kiejtését és inkább körülírással éltek. Jelentésében alig van különbség a két kifejezés között. Az »Isten országa« kifejezés talán inkább személyes utalást tételez fel arra, hogy az üdvösséget saját maga vezeti és kormányozza, a »mennyei országa« kifejezés szerinte talán arra utal, hogy az üdvösség nem földi természetű, hanem mennyei eredetű, tehát nem emberi tevékenység következtében áll elő. Természetesen nem egyértelmű azzal, mintha Isten országának a színtere kizárólag csak a menny lehetne... Isten országának az elközelítése nem új gondolat, a zsidó próféták és apokaliptikusok is hirdették már. Azonban Jézus új tartalmat adott ennek a reménységnek, amit már Keresztelő János is megsejtett, sőt előtte a próféták közül is némelyek, mint például Ézsaiás" (13.).

Megállapíthatjuk, hogy a Máté evangéliumának magyarozása alkalmával nyilvánvalóan érvényesül a vallástörténeti iskola hatása. Ezen irányzat módszerét Maksay csak eszközként használja, nem l'art pour l'art formában. A hallgatóknak szánt jegyzetben újra és újra hangsúlyozza, hogy Máté evangélista saját korának kifejezéseit, vallásos képanyagát használta fel a Jézus Krisztusról szóló bizonyágtétel megfogalmazása érdekében. „Mindén kornak megvannak a maga irodalmi és történeti közlési formái: Jézus korában a keresztyén szájhagyomány is felhasználta az akkortájt érvényben volt közlési formákat. Ez a magyarozata a történeti tények köré szövődő mondaszerű, népvallási és népköltészeti elemeknek, amik azonban nem tekinthetők a történetiség meghamisításának, ha tudjuk felőlük, hogy akkor ilyen formákhoz és módszerekhez volt kötve nemcsak a szájhagyomány, hanem a történetírás is" (4.).

Maksay az első evangélium értelmezése során felhívja a figyelmet azokra a motívumokra, amelyek befolyással bírtak Máté tudósításának kialakítására. Pl.: „Anélkül, hogy pontosan megállapíthatnánk az elbeszélés keletkezésének helyét és idejét, pogánykeresztyén gyülekezeti közösségre gondolhatunk leginkább, mert ott volt szükség a Szentlélektől való születés hangsú-

lyozására, nehogy a pogány mitológiai mondák, Isten származási elbeszéléseinek példájára, fizikailag próbálják megmagyarázni Jézus Isten-fiúságát” (3.).

Maksay nyomtatásban megjelent kommentárjai között első helyen a *Zsidókhöz írt levél* áll. Vázlatos exegetikai útmutató.²¹ Ha Máté evangéliumának magyarázása rendjén a történetkritikai módszert alkalmazza, akkor a *Zsidókhöz írt levél* értelmezése során inkább a teológiai exegézis kifejtési módját. Természetesen ebben az esetben sem hanyagolja el az irodalomtörténeti, fogalomtörténeti kérdések tisztázását, de nagyobb nyomatékot helyez a szöveg üzenetének teológiai kiaknázására. E megállapítást jól példázza az 1,1–3 szakasz magyarázata. A prolókus értelmezését azzal kezdi, hogy utal a Jézusra alkalmazott krisztológiai kijelentések hellenista, ill. judaista eredetére. A vallástörténeti háttér megvilágítása után mindjárt leszögezi: „A kölcsönzés azonban csak külsődleges: a kifejezések belső tartalmi lényege más, mint az alexandriai filozófia szóhasználatában és értelmezésében. Ami ott csupán spekuláció, az itt életteljes, hívő meggyőződés.” A Barth által képviselt dialektikai írásmagyarázat pozitív hatása abban is megnyilvánul, hogy a *Zsidókhöz írt levél* magyarázata hangsúlyozottan krisztocentrikus. Szemléltesse ezt az állítást egy jellegzetes idézet: „Theologiailag minden szónak súlyos bizonyosságtevő jelentősége van, minden egyes mondat és mondatrész öntudatos hitvallásként szól. A szöveg annyira tényszerű bizonyossággal minősíti Jézust Krisztusnak, Úrnak, Isten Fiának, a világ fenntartójának, Isten testben megjelent dicsőségének és a világ megváltását végbevivő főpaprak, hogy ebből egy akkori keresztyén nemzedék által már egyetemesen ismert és vallott közös felfogás meglételére kell következtetnünk, mely öntudatos theologiai állásfoglalás a keresztyénségtől idegen eszmék ellen.”²²

Jellemző továbbá, hogy Maksay a *Zsidókhöz írt levél* üzenetének kifejtése során az üdvtörténeti látásmód segítségével világítja meg az összefüggéseket Isten teremtő, gondviselő, szabadító, megváltó munkája között. Jól látható ez a Krisztus és az angyalok viszonyáról szóló szakasz elemzéséből (2,5–18). „Az üdvösség forrása Isten, megszerzője Isten Fia, részesei a Fiú által megváltott emberek. Isten az egész teremtett világ rendjét az üdvösség keretétül állapította meg... Az üdvösség Isten szuverén felségténye, melyben őt senki és semmi nem befolyásolhatja. Éppen ezért indokolt, hogy a hívő élete az üdv irányába beilleszkedő állandó buzgóság legyen. Hogy e közben folyton Jézusra kell nézni, az önként következik.”²³

Az Isten nyugodalmáról szóló részben (4,1–16) még explicitebben fogalmazza meg a biblikateológiai szemléletmódot: „Látni kell az óriási összefüggést a kezdet és a beteljesedés között. Az élet legkezdetén Isten az ember létének céljául a vele való közösséget, a nyugodalmában való részességet tette. Ezt az ember az Éden kertjében élvezte is, mindaddig, amíg a bűn el nem szakasztotta Istentől. A bűnös ember megváltásának, üdvösségnyújtásának célja megint az, hogy helyreállítsa az Istennel való közösséget, amely emberöltőkön és világkorszakokon át megromlott.”²⁴

A *Zsidókhöz írt levél* írójának egyik főkérdése az Ószövetség és az Újszövetség egymáshoz való viszonya. Maksay reformátorokhoz hasonlóan értelmezi ezt az alapvető problémát. „A levél írójának álláspontja az Ószövetség iránt nem az ellentétesség kiélezésében vagy az Újszövetség fölényének egyoldalú kihangsúlyozásában, hanem a párhuzamok kiemelésében és az Ószövetségnek meg az Újszövetségnek egymást kiegészítő összehasonlításában nyilvánul meg, úgy azonban, hogy mégis az Újszövetség szabja meg a párhuzam irányvonalát és az Újszövetség jelenti a teljesség eléréséhez döntően szükséges, túlsúlyban levő többletértékét.”²⁵

A levél 11. részében, a hit hőseiről szóló szakaszban, újra felmerül a két szövetség viszonyának kérdése. A magyarázat során Maksay a következőképpen tisztázza ezt: „Az Ószövetségnek és Krisztus Újszövetségének összehasonlításából az Újszövetség páratlan fölénye domborodott

²¹ RSZ 1953, 1955.

²² RSZ 1953, 234.

²³ Uo. 238.

²⁴ RSZ 1955, 25.

²⁵ RSZ 1953, 235.

ki... De felmerülhet az a kérdés, hogy ha a hangsúly ennyire Krisztuson és az Újszövetségen van, az azt jelenti-e, hogy az Ószövetség a maga egészében feleslegessé vált-e. Nem vált azzá... Igaz ugyan, hogy az a csúcspont, amely felé az üdvtörténet folyamata kezdettől fogva halad és emelkedik, Krisztus váltságműve, áldozati halála és örökkévaló főpapsága. Ez azonban éppen nem egyértelmű az Ótestamentum bizonyágtételének hiábavalóvá válásával. Amiket az Ószövetség feljegyzett Isten akaratának a megnyilatkozásáról és Isten akaratának az emberi kereséséről, azok mind fontos tartozékai az újszövetségi teljességnek és eredményének. Az Újszövetség gyökerei az Ószövetségből táplálkoznak, az ótestamentumi kereső bizonyágtételek készítik elő az újtestamentumi bizonyágtételt.”²⁶

Maksay Albert tudományos-irodalmi munkássága

Az összeállításához felhasználtuk a Református Szemle 1945–1974. évi bibliográfiáját (RSZ 1975. 2. szám), valamint Kozma Zsolt *A magyar nyelvű bibliká-theologia könyvészete* (1986) című kéziratát.

Önálló kötetek, füzetek

Az exegézis problémái. Kv. 1931. (Dolgozatok a református theologiai tudomány köréből 5.) 31 lap.

Pál apostol Rómabeliekhez írott levelének magyarázata. Kv. 1991. Szemle Füzetek 6. 71. lap.

A csend dalai (Versek, Torda 1927).

Idegen partok (Úti képek, Kv. 1935).

Kőrösi Csoma Sándor tibettudományi munkássága nyelvészeti és vallástudományi szempontból (klny. az EME 13. vándorgyűlésének emlékkönyvéből. Kv. 1935).

Közösen kiadott munkák

A lelki egyház képe az Újszövetségben. = *A Brassói Ref. Nagyhét. Emlékkönyve.* Brassó 1928. 20–31.

Istennek nagyságos dolgai. Prédikációk a kolozsvári református theologiai fakultás 1929/30. tanévi akadémiai istentiszteleteiről. Kv. 1930.

A Szentírás eredeti nyelvei a theologiai tudományban. = *Kecskeméthy Emlékkönyv.* Kv. 1934. 37–44.

Imre Lajos, Maksay Albert, Nagy Géza: *Valláskönyv a II–IV. oszt. számára.* Kv. 1937. 98 lap.

Tanulmányok, írások, tárcák

Az Igével való sáfárkodás. Az Út 1926. 45–46.

Az amerikai fundamentalizmus és modernizmus vezéralakjai. Az Út 1926. 45–51.

A szolgálatom dicsőítése. Az Út 1927. 97–98.

A halhatatlanság hit fejlődése a Szent Írásban. Nagyenyedi Emlékkönyv 1927.

Muzsnay László: János evangéliuma és leveleinek magyarázata. Az Út 1927. 119–120.

Az Újszövetség jelentése a mai keresztyénségre nézve. Tanári székfoglaló értekezés. Értésítő 1927/28. 1–10.

Kecskeméthy István: Márk evangéliuma. Az Út 1928. 22.

A keresztyén társadalom. RefCs 1929. 25.

A jótékonyság és a hit. RefCs 1929. 37.

A művészi szépség és a hívő lélek. RefCs 1929. 125.

²⁶ RSZ 1956. 280.

- Ki-ki közülünk a saját nyelvén.* RefCs 1929. 209.
Reformáció ünnepére. RefCs 1929. 251.
Bethlen Gábor. RefCs 1929. 251.
A predestináció a Szentírásban. Tordai Emlékkönyv 1929.
Az idő értéke. RefCs 1930. 1.
Jóvátétel. RefCs 1930. 13.
Jézus mint király. RefCs 1930. 45.
A lélek és test. RefCs 1930. 93.
A Szent Lélek szele. RefCs 1930. 117.
Az Ádvent váradalma. RefCs 1930. 194.
Keresztyén kultúra. RefCs 1931. 5.
Az igazi hit. RefCs 1931. 57.
Hegy, csillag, óceán. RefCs 1931. 77.
Örökösök vagyunk. RefCs 1931. 97.
Az Úrra vedd a gondodat. RefCs 1931. 153.
Szociális tanulságok az Újszövetségben. KáVi 1931. 78.
A keresztyén egyház ökumenikus mozgalma. RefCs 1932. 84.
Luther születésének 450. évfordulója. RefCs 1933. 86.
A sinai kodex. Ptűz 1934. 124.
Békesség. RefCs 1940. 19.
Az Ige szolgálatának útján. Theologiai megnyitó beszéd. RSZ 1945. 137.
A Zsidókhöz írt levél magyarázata. RSZ 1953. 234.; 1955. 22.; 1956. 133, 280, 373.
A Qumrán völgy barlangjaiban talált régi héber kézirat-tekercek. RSZ 1957. 244.
A Theológiáért hordozott felelősség. RSZ 1958. 330.
A református és presbiteriánus egyházak 1959. évi egyetemes nagygyűlésének theologiai előkészítése. RSZ 1958. 49.
A Kánon kialakulása. RSZ 1965. 315.
A Hegyi Beszéd törvényértelmezése. Máté 5,17–48. RSZ 1966. 244.

Maksay Albertről és műveiről

- Módis László: *Az exegézis problémái.* ThSZ 1933. 32. (Könyvismertetés)
Dávid Gyula: *Búcsúbeszéd dr. Maksay Albert theologiai professzor temetésén.* RSZ 1971. 197.
Tőkés István: *Maksay Albert. Jellemrajzi emlékezés.* RSZ 1971. 387.
Fülöp G. Dénes: *Maksay Albert a walkerburgi tanító.* Korunk 1971.
Mózes Huba: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon.* 3. kötet. 462–463. Maksay Albert címszó.
Nagy László: *Maksay Albert. Pál apostol Rómabeliekhez írott levelének magyarázata.* Szemle Füzetek 6. Előszó. 5–7.
Nagy Albert: *Maksay Albert élete és theologiai munkássága.* Szakvizsgadolgozat. Kézirat 1984.